

коштів, формування банками резервів для покриття можливих збитків за всіма статтями активів та позабалансовими зобов'язаннями, створення і функціонування систем страхування банківських вкладів. Ефективне використання НБУ цих та інших заходів, удосконалення механізмів їх реалізації сприятиме, на нашу думку, поліпшенню фінансової стійкості банків та підвищенню довіри вкладників, учасників та кредиторів до банківської системи.

Н. П. Бондар

Київський національний економічний університет,
м. Київ

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

Заощадження домашніх господарств є значним і ще практично не реалізованим ресурсом. У країнах з розвинутою ринковою економікою чверть національних заощаджень формується саме за рахунок заощаджень громадян. Участь фізичних осіб в інвестиційних процесах в Україні характеризується гранично низьким рівнем. Однією з причин цього явища є значна недовіра до інститутів заощадження — до банківської системи та небанківських фінансово-кредитних установ. Тому в сучасних умовах особливого значення набувають питання, пов'язані із системою гарантування вкладів, основною метою якої є забезпечення сталості банківської системи та грошового обігу.

Проблему гарантування вкладів, безумовно, слід вирішувати шляхом створення повноцінного страхового фонду в масштабах банківської системи в цілому.

Вимоги щодо страхування депозитів найточніше сформульовано у відповідних директивах Європейського союзу. Тож, детальніше проаналізуємо відповідність української системи гарантування вкладів фізичних осіб цим вимогам, поміркуємо над можливими шляхами посилення захисту інтересів вкладників. Для цього розглянемо деякі аспекти становлення та розвитку системи страхування депозитів в Україні у світлі світового досвіду.

Передусім слід визначитися з колом грошово-кредитних установ, депозити яких підлягають страхуванню. Нині в більшості країн (зокрема Євросоюзу) страхування поширюється

на депозити грошово-кредитних установ усіх видів (банківських і небанківських).

Комерційні банки практично всіх країн входять до системи гарантування. Але здебільшого це стосується тільки приватних банків, тоді як вкладники державних комерційних банків захищаються іншим засобом.

Недержавні ощадні установи різних типів звичайно також покриваються системами гарантування. Це стосується також кооперативних кредитних установ ощадного типу (кредитних спілок, асоціацій).

А в деяких країнах (наприклад, у Туреччині, Індії) система страхування охоплює лише банківські установи, причому — певні їх види. Останній варіант, на наш погляд, має суттєві недоліки. Виникнення кризових ситуацій у системі небанківських установ може викликати паніку, яка спровокує кризу і в банках. Отже, система страхування вкладів має охоплювати всі фінансово-кредитні установи, які мають ліцензію на виконання операцій із залучення депозитів.

Центральним також є питання власності, управління та фінансування фондів гарантування вкладів. Що стосується організаційних форм, то можна виділити дві основні — американську та німецьку.

У США органом страхування вкладів є державна Федеральна корпорація страхування депозитів (заснована в 1934 р.), яка працює під контролем Конгресу та федерального уряду на засадах самоуправління. ФКСД керується радою директорів, яка складається з п'яти осіб: контролера грошового обігу, директора Управління контролю за ощадними установами та трьох осіб, що призначаються президентом країни. Самі банки, підконтрольні корпорації, в управлінні участі не беруть. Подібні системи страхування депозитів організовані в Канаді, Великобританії, Індії.

У Німеччині, навпаки, держава не має прямого стосунку до страхових фондів, які належать банкам-учасникам і керуються відповідними галузевими спілками. Дещо подібне існує в Австрії, Франції, Швейцарії.

У деяких країнах існують системи змішаного типу. Наприклад, в Іспанії фонд гарантування депозитів керується радою, яка складається порівну з представників Центрального банку та комерційних банків. Причому очолює фонд голова Центрального банку. У Японії Корпорація страхування депозитів

також перебуває в приватно-державній власності й управляється спільно Банком Японії та банками-учасниками.

Згідно із Законом України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» фонд є економічно самостійною юридичною особою. Його керівний орган — адміністративна рада, до складу якої входять два представники Кабінету Міністрів, два — Національного банку України і один представник асоціації банків.

Участь банків у системі гарантування може бути або обов'язковою, або добровільною. Останнє характерно в основному для континентальних країн Західної Європи на чолі з Німеччиною (із системами, якими керують галузеві спілки). У США, Великобританії, Канаді та Японії участь банків обов'язкова. В Україні участь комерційних банків, що мають ліцензію, також обов'язкова.

Практично ні в одній з розвинутих країн орган гарантування організаційно не пов'язаний з Центральним банком, хоча вони співпрацюють. У деяких країнах, що розвиваються (Аргентина, Чилі, Кенія), він є підрозділом Центрального банку або підпорядковується йому. Але останнім часом від цієї практики поступово відмовляються і гарантування вкладів набуває ознак організаційної самостійності.

У процесі створення системи страхування вкладів неодмінно виникають питання щодо видів депозитів, на які поширюється покриття, та про його рівень. У деяких країнах, наприклад, не страхуються міжбанківські депозити, депозити бюджетних організацій, органів влади, компаній і фондів, які працюють на ринку капіталу, а також депозити у вигляді цінних паперів. У кожному конкретному випадку відіграють роль певні економічні, політичні та історичні чинники. Проте страхування вкладів фізичних осіб у національній валюті є обов'язковим усюди.

Важливим аспектом будь-якої системи гарантування вкладів є розмір страхового захисту. Він, як правило, майже повністю відшкодовує дрібні вклади, а великі — частково. Максимальний розмір страхового покриття в США дорівнює 100 тис. доларів, у Франції та Японії — сумі, еквівалентній 60 тис. доларів США. У Норвегії страхове покриття формально не обмежується. У Швейцарії цей показник індексується відповідно до рівня інфляції.

Розмір страхового відшкодування в постсоціалістичних країнах значно менший. Так, у Чехії він становить суму, еквівалентну 3 тис. доларів США, в Угорщині — 4,5 тис., у Польщі — 3,3 тис. доларів США. В Україні згідно із Законом

«Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» сума вкладу, що підлягає гарантії, ще менше — 1200 грн (приблизно 230 доларів США). Явно занижений розмір страхового відшкодування нівелює головну мету створення фонду — захист грошових заощаджень населення і поповнення ресурсної бази банківської системи за рахунок залучення коштів середніх і великих вкладників—фізичних осіб.

На нашу думку, надалі доцільно було б пов'язувати розмір відшкодування з якоюсь, зафіксованою в певний відрізок часу, константою — наприклад, з розміром мінімальної заробітної плати чи з курсом твердої валюти. Можливо, з обома показниками водночас, застосовуючи перший щодо страхування депозитів у національній валюті, а другий — в іноземній. Це сприяло б зростанню довіри населення до системи гарантування вкладів та банківської системи країни в цілому.

Як правило, створення корпорації страхування депозитів фінансується і урядом, і банками. Частка їх участі в різних країнах різна. У розвинутих — провідну роль відіграє приватний сектор, хоча держава також неодмінно підтримує вкладників. Країни з перехідною економікою здебільшого впроваджують державні програми захисту депозитів. Це зумовлене відносною слабкістю їх банківських систем і значною ймовірністю фінансових криз.

Нещодавно створений в Україні Фонд страхування вкладів фізичних осіб є державною, економічно самостійною, спеціалізованою організацією. Він фінансується як державою, так і за рахунок внесків комерційних банків.

У світовій практиці склалося два основних види систем страхування депозитів. Вони відрізняються способом формування коштів, потрібних для страхових виплат. В одному випадку заздалегідь створюється цільовий фонд, з якого здійснюються платежі в разі банкрутства якогось застрахованого банку (наприклад, у США). В іншому — кошти стягуються (як внутрішній податок з банків) лише тоді, коли виникає потреба в зазначених платежах (Франція, Нідерланди, Австрія). У Німеччині використовується змішана система з невеликими страховими внесками та із зобов'язанням банків надавати додаткові кошти в разі необхідності.

Звичайно, більшого поширення набули системи страхових фондів. Як правило, основою для їх створення стають початкові внески урядів. Банки ж сплачують у вже заснований фонд регулярні страхові внески в розмірі визначеної відсоткової

частки від загальної суми депозитів у даній банківській установі. У Японії ця частка становить 0,008, у Бельгії — 0,02, у Німеччині та Іспанії — 0,12%. У країнах з менш стабільною економікою зазначені ставки вищі. Так, у європейських постсоціалістичних країнах регулярні (як правило, щорічні) внески сягають від 0,1 до 0,6 % від обсягу депозитів.

В Україні початкові внески до фонду роблять водночас і НБУ, і комерційні банки (частка кожного з банків дорівнює 1% від зареєстрованого статутного капіталу). Регулярність внесків — двічі на рік по 0,25% від загальної суми вкладів у даній банківській установі.

Складною справою є визначення обставин, за яких фонд має розпочинати компенсаційні виплати вкладникам. У багатьох країнах вони провадяться, як тільки депозити в банку визначаються недоступними для вкладників.

В Україні процедура закриття та призначення ліквідатора банку у зв'язку з банкрутством може розтягнутися на досить довгий період. Тому, на нашу думку, вітчизняним законодавством має передбачатися можливість розрахунку із вкладниками за рахунок коштів страхового фонду відразу після припинення діяльності банківської установи, а не після призначення ліквідаційної комісії.

Узагальнюючи сказане, можна зробити висновок, що універсальної моделі організації програми захисту не існує. Кожна країна враховує свій нормативно-правовий режим, економічне та фінансове становище. Проте у світовій практиці гарантування вкладів фізичних осіб склалося кілька загальних принципів, на які слід зважати в процесі становлення та подальшого розвитку української моделі системи страхування депозитів:

— система захисту вкладів має бути обов'язковою для всіх банків та закріплена законодавством;

— фонд страхування депозитів повинен діяти як незалежна організація, до складу керівництва якої мають входити представники уряду, центрального банку та інших банківських установ;

— держава певною мірою фінансує фонд і надає йому підтримку у випадках непередбачених кризових явищ;

— система захисту вкладів має охоплювати всі депозити дрібних вкладників і певною мірою покривати великі вклади;

— якщо на першому етапі розвитку система страхування забезпечує покриття депозитів фізичних осіб, то в процесі розвитку вона має охоплювати й інші вклади.